

Калінюк Анжела Леонідівна,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін Національної
академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІТЧИМА, МАЧУХИ ЗА НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ВИХОВАННЯ ПАСИНКА, ПАДЧЕРКИ

Виходячи із основних положень чинного сімейного законодавства про необхідність забезпечення кожній дитині належного сімейного батьківського виховання в Україні запроваджено різні форми виховання дітей, завдяки яким вони опиняються в сімейному середовищі. Тобто спостерігається в дії законодавча презумпція, класичним прикладом якої виступають: опіка та піклування, усиновлення, прийомне виховання (приймна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронат). Разом з тим, ведучи мову про названі форми виховання, слід вказати, що має місце присутність окремої категорії дітей – це діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [1, с. 98].

Досліджуючи ж питання про виховання неповнолітніх дітей у так званих змішаних сім'ях (вітчим, мачуха, пасинок, падчерка) йдеться про дітей, які не є ані сиротами, ані позбавленими батьківського піклування, тому що один із біологічних батьків завжди виступає в якості суб'єкта даного сімейного правовідношення. Має місце утворення сім'ї, де лише один із батьків пов'язаний із дитиною кровним спорідненням [1, с. 98].

Загальновідомо, що незалежно від того, хто здійснює виховний процес, мета його єдина – створити умови для реалізації дитиною права на дитинство та забезпечити її найкращі інтереси, які визначаються як дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності [2].

Особливий характер батьківських прав та обов'язків зумовлює в свою чергу і певні умови їх здійснення, що сформульовані у законі в якості обов'язкових. Відповідно до ст. 155 СК України батьки повинні здійснювати свої права та виконувати обов'язки на засадах поваги до прав дитини та її людської гідності [3]. На думку В. П. Мироненко, названа норма закону може тлумачитися з декількох позицій. По-перше, має місце чітке окреслення меж допустимої поведінки батьків, якої

вони повинні дотримуватись при виконанні своїх повноважень щодо дитини; по-друге, в цій нормі опосередковано визначена мета батьківського права – вчиняючи будь-які дії щодо дитини, батькам необхідно дотримуватись проголошеного і гарантованого державою права на повагу до гідності та честі; і по-третє, неповага до дитини, приниження її гідності може завдати дитині шкоди і бути підставою для звернення дитини за захистом своїх прав [4, с. 61].

Конституцією України проголошено, що всі громадяни рівні перед законом, мають однакові права та обов'язки, які різняться хіба-що залежного від їх правового статусу. Ведучи мову про особливий статус вітчима, мачухи та правовий статус батьків, ми наголошуємо на існуванні лише однієї відмінності. Ця відмінність полягає в тому, що батьки мають право і обов'язок по вихованню власної дитини в силу кровної родинності, а вітчим, мачуха набувають права на виховання чужої дитини – пасинка, падчерки в силу укладення шлюбу та спільного проживання з останніми однією сім'єю. Ми також обстоюємо позицію, що незважаючи на підстави виникнення сімейних відносин за участю вітчима, мачухи і відповідно пасинка, падчерки, їх права та обов'язки по відношенню до дітей є такими ж за змістом, як у батьків і дітей за походженням. Відтак, на вітчима, мачуху мають бути поширені і правові норми, які передбачають покладення на них сімейно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання обов'язків по вихованню пасинка, падчерки.

Таким чином, відповідальність вітчима, мачухи за невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо виховання пасинка, падчерки, базується на загальних засадах юридичної відповідальності. Іншими словами, наявність у вітчима, мачухи правомочностей щодо виховання, порушення прав пасинка, падчерки на належне сімейне виховання з їхнього боку шляхом невиконання покладених на них правомочностей, наявність вини вітчима, мачухи у нездійсненні таких обов'язків та інші фактори, що впливають із такої поведінки названих суб'єктів виховання - все це, не що інше, як фактичний склад правопорушення, що дозволяє застосовувати до них міри державного примусу.

В більшості санкцій сімейної відповідальності чітко визначається вид і міра державного примусу, завдяки чому їх обсяг не може бути ні зменшений, ні збільшений судом. Застосування судом даного виду санкцій також має свої

особливості: покладення на особу мір державного примусу обумовлюється не тільки наявністю необхідних підстав, але і доцільністю, яка встановлюється із урахуванням інтересів малолітніх, неповнолітніх дітей та інших членів сім'ї.

Варто зауважити, що значним здобутком українського суспільства стало те, що Україна одна із перших країн Східної Європи визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою, позбавивши кривдників можливості ховатися за ширмою невтручання у приватне життя [5, с. 3]. Важливість визнання цієї проблеми створює більше можливостей для її усунення, адже, як вірно вказують деякі фахівці - діти, які виховуються в сім'ї з проблемою насильства, підсвідомо переймають модель насильницької поведінки, а в більш зрілому віці виявляють агресію, є схильними до негативних проявів у дитячому та молодіжному середовищі [6, с. 4]. Що теж становить величезну проблему сьогодення.

Разом з тим, якщо вести мову про підстави відповідальності за порушення прав дитини за сімейним законодавством, доводиться вести мову про можливість застосування правових презумпцій, то в даному випадку відповідальність вітчима, мачухи чітко визначено законом. Так, зокрема положення про відповідальність вітчима, мачухи знайшли відображення в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де вказано, що дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, незалежно від факту спільного проживання поширюється і на таких осіб, як вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка) (п. 10 ч. 2 ст. 3). Крім того, ст. 22 названого закону передбачено, що захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді можуть здійснювати мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини [7].

Згадані норми законодавства свідчать про те, що названі суб'єкти сімейних правовідносин - вітчим, мачуха, законодавець розглядає у двох аспектах. За першим з них - вітчим, мачуха, які вчинили діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства визнаються кривдниками, і притягуються до відповідальності, встановленої законом. За іншим – вітчиму, мачусі надане право звернутися до суду за захистом постраждалої дитини та представляти її права та інтереси, як законним представникам без особливих на те повноважень.

З нашої точки зору, такий стан речей додатково підкреслює доцільність і необхідність на законодавчому рівні закріпити за вітчимою, мачухою не лише «право участі у вихованні пасинка, падчерки», але і повноцінного статусу вихователів пасинка, падчерки з так би мовити «повним комплектом» батьківських прав та обов'язків, оскільки в реальному житті саме так і відбувається – вітчимою, мачуха фактично здійснюють виховання пасинка, падчерки, керуючись власним сумлінням і своєю громадянською позицією, не дивлячись на відсутність відповідного припису закону. Однак, такий припис закону виявляється вкрай важливим у випадках, коли вітчимою, мачуха створюючи сім'ю керувалися дещо іншими мотивами, і виховання нерідної дитини не входили в їхні життєві плани.

Отже, з огляду на загальні положення законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству до кривдника, в тому числі вітчима, мачухи можуть бути застосовані такі спеціальні заходи: терміновий заборонний припис; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників [7].

Список використаних джерел

1. Калінюк А. Л. Відповідальність вітчима, мачухи як презумпція сімейного права. *Актуальні проблеми держави та права*. 2020. № 86. С. 95–100. DOI: <https://doi.org/10.32837/ardp.v0i86.2410>.
2. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2001 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
4. Мироненко В. П. Межі здійснення батьківських прав. *Юридична наука*. 2012. № 5. С. 59–65.
5. Дудуров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі. Київ: Вагіт, 2019. 288 с.
6. Запобігання насильства в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Бондаровської. Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.